

פרשת משפטים ה'תשפ"ב
גיליון קג'

בִּירְרֵי הַתּוֹרָה

מאוצרותיו של הגאון רבי ישעיהו פלדמן שליט"א

התחייבות לשיטת הרמב"ם

עצמו ומודה לחברו, האופן הראשון שמודה ואומר ששני עדים מעידים שאני חייב לפלוני מנה, האופן השני שמוסר שטר הכתוב בו הריני חייב לך מנה ואין בכלל עדים הרואים זאת, והאופן השלישי שאומר בפני שני עדים הריני חייב לך מנה בשטר ובאופן זה מתחייב במנה אפי' שלא אמר לעדים "אתם עדי" כלומר שלא העמיד את העדים לעדות כבר נתחייב, ומוסיף לבאר הרמב"ם היאך באמת מתחייב המתחייב מה גורם לו שיהיה חייב, שהמתחייב לחברו מנה מועיל התחייבותו כמו ערב, כמו שבערב אומרים שבהבל פיו שאומר אני ערב להלוואה זו מתחייב לשלם הלוואה זו אם הלווה לא ישלם משום שהוא התחייב, ערב זה מלמד על כל מתחייב שאם מגיע לחברו עם הוכחה שהיו עדים שטר או שידוע ששומעים זאת עדים ומתחייב לחברו הוא נהיה מייד באמת חייב, כמו ערב.

ומבאר המגיד משנה את דברי הרמב"ם, שיסוד דברי הרמב"ם הוא התחייבות שאדם שמתחייב לחברו מועילה התחייבותו, ומה שהביא הרמב"ם את שלושת האפשרויות, הוא שלושת האפשרויות שבהם האדם יכול להתחייב.

הר"ן (בכתובות דף קב') מבאר שכל הסוגיא שם (פלוגתת רבי יוחנן ורבי לקיש במתחייב לחברו מנה האם חייב שבוארה באריכות רבה בגליון קב' מאמר שטרות טו') הוא בבא להתחייב, שאדם מגיע מצד עצמו להתחייב, והיות והמתחייב מגיע מצד עצמו להתחייב, זה הסיבה שהמתחייב באמת חייב, זאת אומרת לפי הר"ן כל מתחייב עצם זה שמגיע ומתחייב מההתחייבות מחייבת אותו.

במאמר הקודם דנו בהתחייבות בעל דין, היאך אדם יכול לחייב את עצמו לחברו, האם די בהודאה, האם יכול להסתפק בכתב יד שכותב בו שמתחייב, והבאנו בזה פלוגתת רש"י ורבנו תם, רש"י סבר שהודאת בעל דין שהמתחייב מגיע לאחר עם שני עדים ואומר לו הנני חייב לך כך וכך, הוא הודאת בעל דין וזה האופן היחיד שבו אדם יכול להתחייב לחברו, אך רבנו תם חולק ואומר שאף אם אדם נותן שטר הכתוב בו הנני חייב לך כך וכך הוא התחייבות ובוארו הדברים בהרחבה גדולה מאוד במאמר הקודם (גליון קב' במאמר שטרות טו'), ובמאמר זה נבאר בסייעתא דשמיא את שיטת הרמב"ם היאך אדם יכול להתחייב לחברו.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (הלכות מכירה פרק יא' הלכה טו'), וז"ל "המתחייב עצמו ממון לאחר בלא תנאי כלל אע"פ שלא היה חייב לו כלום הרי זה חייב שדבר זה כמו מתנה הוא ואינו אסמכתא, כיצד היו עליי עדים שאני חייב לפלוני מנה, או שכתב בשטר הרי אני חייב לך מנה ואין שם עדים או שאמר בפני עדים הריני חייב לך מנה בשטר אע"פ שלא אמר אתם עדיי הרי זה חייב לשלם, אע"פ ששניהם מודים והעדים יודעים שלא היה אצלו כלום היות ושיעבד את עצמו התחייב כמו שמשמעבד הערב, וכך הורו רוב הגאונים".

הרמב"ם מבאר שיש ג' אופנים איך אדם יכול לחייב את עצמו לחברו והצד השווה שבכולם שהאדם מצד עצמו מחייב את

וא"כ שואל הר"ן על עצמו מפני מה הגמ' בבבא מציעא (דף נח', ודף צד') שדנה בזה שאדם שמקבל פיקדון מחברו ושומר עליו בחינם, והרי הוא מוגדר בגדרי השומרים כשומר חינם שפטור מגניבה ואבה ואונסים, אך יכול להתנות שאפי' שהוא מוגדר כשומר חינם שהרי שומר לחברו על פקדונו חינם, שיהיה מחוייב לשמור כשואל גם בגדרי שמירה וגם לגבי תשלומים שאפי' שהפיקדון יאנס יהיה חייב לשלם למפקיד, ומתנה זאת הגמ' שלא תמיד יכול אדם שהוא שומר חינם להתנות ולקבל על עצמו את גדרי השמיר של שואל אלא דבר זה תלוי רק אם עשו קניין שהשומר חינם מקבל על עצמו להיות כשואל, ואם לא עשו המפקיד והשומר קניין שבו השומר חינם מקבל על עצמו את חיוב השמירה ותשלומים של אונס, אלא רק התחייב באמירה שאמר שהוא מקבל על עצמו להיות שואל אך לא עשה קניין גמור שבו מסר את עצמו לגמרי וקיבל על עצמו להיות כשואל, אם יארע אונס או גניבה ואבדה ששומר חינם פטור מלשלם ושואל חייב לשלם יכול אותו שומר חינם שאמר שישמור כשואל לפטור את עצמו ואפי' שאמר שמקבל על עצמו שמירה של שואל, שיכול לומר לומר משטה הייתי בך, כשאמרתי שאני מקבל על עצמי שמירה של שואל לא התכוונתי באמת לקבל על עצמי שמירה של שואל צחקתי עליך לא התכוונתי ברצינו, שאם המפקיד והשומר חינם עשו קניין שהשומר חינם מקבל על עצמו שמירה של שואל השומר חינם לא יכול לומר לא התכוונתי להיות שואל שהרי עשה קניין וכל מטרת הקניין היא הראת רצינות, אך אם לא עשה קניין אלא רק אמר שמקבל על עצמו להיות שואל לא עשה פעולה המראה רצינות ולא פעולה המחייבת לכן יכול לומר משטה הייתי בך, וא"כ רואים מגמ' זו שמובאת פעמיים במסכת בבא מציעא שאדם שרק התחייב באמירה ולא עשה קניין או שום פעולה המחייבת את התחייבותו אין להתחייבותו שום תוקף ואינו צריך לשלם את התחייבותו ויכול לומר משטה הייתי בך, וא"כ היאך הר"ן מחייב אדם שרק התחייב לחברו שישלם את התחייבותו הרי רק התחייב רק אמר שחייב ואם אדם רק אמר שחייב אין לאמירה שום תוקף של חיוב, וא"כ מפני מה מחייב הר"ן דם שרק אמר לחברו שחייב.

ומתרץ הר"ן שמה שאמרו במתנה שומר חינם להיות כשואל שמועיל התחייבות השומר חינם להיות כשואל רק אם עשו המפקיד והנפקד קניין ביניהם, שהקניין האמור לא הוי דווקא שעשו מעשה קניין גמור, אלא אפי' התחייבות לבד מספיק שהשומר חינם רק התחייב באמירה גמורה ואמר שמקבל על עצמו גדרי שמירה ותשלומים של שואל, וכוונת הגמ' שמבארת שהשומר חינם עשה קניין להתחייב כשואל, וכוונתה שלא די בהתחייבות שערב מתחייב על ידי אמירה בלבד של אני ערב שזו התחייבות חלשה ביותר, (ומה שמועילה התחייבות חלשה כזו בערב היא משום שאומרים שבוודאי גומר בדעתו להתחייב משום שנהנה מסומכים על מילתו שמתחייב לשלם ומלווים עליה.) אלא צריך התחייבות חזקה יותר, אך לא כזו התחייבות חזקה של עשיית קניין.

הש"ך (סימן מ' ס"ק ד') כותב שמה שערב צריך או קניין או מתן מעות וכן לגבי אחד שהתחייב להיות שומר על קרקעות (שהרי אין ממושג של שמירה על קרקע, ואם אדם רוצה כן לקבל על עצמו להיות שומר על הקרקע) וכן במתנה שומר חינם להיות כשואל ג"כ צריך או קניין או מעות, כלומר שהתחייבות בדיבור בלבד לא מועילה, אלא ההתחייבות צריכה להיות מלווה יחד עם קניין או מתן מעות, וא"כ קשה על הר"ן שביאר שאפשר להתחייב על ידי התחייבות חזקה אך לא צריך להגיע לידי קניין, ומתרץ הש"ך שלעולם יש שני מיני התחייבויות, יש התחייבות המצריכה קניין כדי שלהתחייבות תהיה תוקף שתחייב את המתחייב, ויש התחייבות שלא מחייבת קניין כדי שלהתחייבות תהיה תוקף לחייב את המתחייב, יש התחייבות עם תנאי ויש התחייבות בלא תנאי, התחייבות עם תנאי כגון מתנה שומר חינם להיות כשואל, בשעה שהשומר חינם מתחייב להיות כשואל הרי לא ברור שהוא יצטרך באמת לשלם לבסוף, אלא אך ורק אם יקרה נזק כל שהוא לחפץ המופקד אותו שומר יצטרך לשלם כמו שואל ולא כמו שומר חינם, זאת אומרת שהמתחייב התחייב הוא לא באמת התחייב לשלם בכל אופן ובכל תנאי אלא הוא מתנה את התחייבותו אם יקרה בסוף נזק כל שהוא לחפץ המופקד, התחייבות כזו שמתנית עם תנאי ולא התחייבות גמורה שבכל סיטואציה אני אשלם לך היא צריכה קניין כדי לתת תוקף להתחייבות שיוכלו להוציא ממון על פיה, אך התחייבות גמורה שאדם מתחייב לחברו ואומר לא אני חייב לך כאופנים שהבאנו לעיל בר"ן והרמב"ם המתחייב לא מתנה את התחייבותו אלא הוא מתחייב בכל סיטואציה ובכל תמיד הוא יהיה חייב, בהתייבות כזו די בהתחייבות חזקה של דיבור ועדים וכו' כמו שביארנו ולא יצטרכו התחייבות כל כך חזקה עם קניין.

אך התומים (סימן מ' ס"ק ד') כותב שאפי' במקום שיש התחייבות עם תנאי, כלומר ההתחייבות הראשונה שהבאנו שביאר הש"ך שיצטרכו קניין בשביל שתועיל ההתחייבות כי ההתחייבות היא לא בכל אופן אלא זה מותנה עם תנאים מסויימים, ועל זה כותב התומים שמועיל להתחייב על ידי שטר ולא יצטרכו קניין, ובאמת שואל עליו הרעק"א (שם) היאך שטר יכול ליצור התחייבות באופן שההתחייבות אינה מוחלטת אלא היא תלויה בתנאים מסויימים, הרי הש"ך ביאר באריכות שהתחייבות שאינה מוחלטת אלא תלויה בתנאים אי אפשר להתחייב אלא אך ורק על ידי קניין.

אך הסמ"ע (סימן מ' ס"ק א') לא למד כש"ך שיש שני מיני התחייבויות יש התחייבות עם תנאי המצריכה קניין ויש התחייבות חזקה יותר התחייבות מוחלטת בלא תנאי, אלא למד שהתחייבות בין אם תנאי ובין ללא תנאי הינה התחייבות המצריכה קניין, ואין מושג של התחייבות סתם על ידי שטר בלא קניין או מתן מעות, ולכך מקשה על המחבר שמעתיק את הרמב"ם ופוסק על פיו, שמניין יצר הרמב"ם חידוש זה, שהתחייבות בדיבור בלבד בלא קניין יועיל, ועוד מפני מה פסק המחבר כרמב"ם שחידש חידוש גדול כזה שיועיל התחייבות על

ידי שטר ללא קניין או מתן מעות (הרי הוא הראשון שסבר כן ובמאמר הקודם שטרות טו' ביררנו באריכות את שיטות רש"י ורבנו תם היאך יועיל התחייבות המתחייב ולא ראינו מחידוש זה שיועיל התחייבות על ידי שטר בלבד ללא קניין), ושולח לעיין בספרו דרישה (שם) שג"כ מקשה שם כעין קושיה זו.

הבית יוסף שמביא את שיטת הרמב"ם מביא שיטה זו שיועיל התחייבות בשטר ולא יצטרכו קניין או מתן מעות אינה נחלתו של הרמב"ם בלבד אלא כן סוברים הרמ"ה והר"ף, ולעניין הלכה כותב בחיבורו בדק הבית שההלכה היא כרמב"ם, שהרמב"ם עצמו שמסיים הלכה זו שיועיל התחייבות בשטר בלבד (ולא מצריך קניין או מתן מעות) כותב כן הורו רוב הגאונים, וא"כ מה קשה לסמ"ע מפני מה פסק כן המחבר הרי רוב הגאונים סברו כן ומפני מה כותב על דברי הרמב"ם שהינם חידוש, בסמ"ע ובדרישה הרי רוב הגאונים סברו כמותו, והורו כך ולכן פסק המחבר כשיטת הרמב"ם שיועיל התחייבות בשטר.

ביאור בדברי רמב"ם "כמו שמשמעבד הערב"

הרמב"ם שהבאנו לעיל כותב בתו"ד שמועיל התחייבות המתחייב "כמו שמשמעבד הערב", כלומר שהרמב"ם למד שהתחייבות שך המתחייב מועילה כמו שאנו מוצאים בערב שמועילה התחייבותו כך גם כל מתחייב יועיל התחייבותו, וביתר ביאור מבאר המחנה אפרים (הלכות ערב סימן א') שרוצה להביא ראיה להתחייבות הערב שמועילה, ומקשה מפני מה ערב חייב לשלם, כלומר מפני מה אמירתו של הערב שאומר למלווה שאם הלווה לא ישלם את החוב הוא ישלם מחייבת את הערב באמת לשלם אחר כך, מפני מה אינו יכול לומר למלווה לא באמת התכוונתי לשלם, הרי הערב לא עשה שום מעשה המוכיח רצינות אמיתית שהוא מתכוון לשלם את ההלוואה במקום הלווה, והדבר היחיד שעשה זה שאמר שהוא ישלם איך אמירה זו יכולה לחייב אותו, ומביא המחנה אפרים ראיה מדברי הרמב"ם הנ"ל שאדם יכול להתחייב לשלם כסף על ידי שטר או שעדים שומעים ולא צריך קניין או מתן מעות אלא האמירה עם עדים או שכותב בשטר מספיקה בשביל לחייב את המתחייב שיוכלו להוציא ממנו מה שהתחייב, ולכך גם ערב על ידי שמתחייב בפני העדים או שכותבים בשטר שפלוני ערב שזה אומר שפלוני התחייב לשלם את החוב במקום הלווה, זה מחייב את הערב, ואינו יכול לטעון שלא עשיתי שום פעולה המחייבת כי עצם שמיעת העדים או הכתיבה על השטר מחייבת את המתחייב.

אך עדיין יכול הערב לטעון טענת אסמכתא, שסמכתי בדעתך שאני לא יצטרך לשלם והלווה ישלם ומה שהתחייבתי היה כדי לזרז את ההלוואה ולא התכוונתי באמת לשלם, והרי לא עשה קניין המתחייב הרי הוא רק אמר והוא טוען שאמירתו לא הייתה אמירה רצינית אלא אמירה בדרך אסמכתא ולא בדרך התחייבות אמיתית, אלא שיש סברה הנקראת "בהיה הנאה"

שבית דין אומרים לערב ברור לנו שבשעה שאמרת שאתה תשלם במקום הלווה התכוונת באמת ובתמים להתחייב ולשלם ולא התכוונת לומר זאת מן השפה ולחוץ כדי שההלוואה תזדרז, שאתה ערב ראית שכל כך סומכים עליך ומלוים רק על סמך התחייבות שלך, ההנאה הזו שסומכים עליך גרמה לך להשתעבד לגמרי ולקח אחריות אמיתית על החוב ולשלם אם הלווה לא ישלם, וכביאור זה בהתחייבות הערב אנו מוצאים שמבאר אף הש"ך (בסימן מ' ס"ק ז') שהערב חייב לשלם בגלל שהיה הנאה שנהנה סומכים עליו ומלוים רק על סמך התחייבות שלו מורידה לערב את הטענת האסמכתא שסמך בדעתו שלא יצטרך לשלם ולא התכוין להתחייב אלא ברור שההנאה שסומכים עליו גרמה לו לערב להתחייב על ההלוואה, ולעולם אדם יכול להתחייב ע"פ אמירתו.

יוצא לנו מביאורם הנפלא של הש"ך והמחנה אפרים, אחרת ממה שראינו בדברי הראשונים במאמר הקודם (מאמר טו') שלעולם אם אדם רוצה להתחייב ושלמתחייבותו תהא תוקף, אינו יכול להתחייב על ידי אמירה סתמית אלא האדם צריך להתחייב בצורה המחייבת על ידי קניין או מתן מעות, אלא כאן סבר הרמב"ם ועמו כמה מן הראשונים שכדי להשתעבד ולהתחייב האדם לא צריך ללכת לפעולות מרחיקות לכת, אלא יכול האדם להשתעבד ולהתחייב בהתחייבות גמורה על פי מוצא פיו לפי האופנים שהבאנו מהרמב"ם בתחילת המאמר.

מניין לרמב"ם שאפשר להתחייב במוצא פיו

הכסף משנה (שם) כותב שהרמב"ם לומד את דבריו וז"ל "מדאמרינן בפרק מי שמת עלה קמט' ולודי איסור דהני זוזי דרב מרי נינהו וליקנינהו באודייתא".

ומבאר הקצות החושן (סימן מ' ס"ק א') את דברי הכסף משנה ומתחיל בביאור הגמ' בבבא בתרא (דף קמט' ע"א) שאיסור גיורא היה לו שתיים עשרה אלף זוז מופקדים אצל רבא, ורב מרי בנו שהורתו הייתה שלא בקדושה ולידתו הייתה בקדושה על פי דין היות והורתו הייתה שלא בקדושה אינו אמור לרשת את אביו איסור גיורא, ורצה איסור גיורא להקנות את השניים עשר אלף זוז שהיו אצל רבא לרב מרי שלא רצה שרבא יזכה בהם מדין קניין חצר מיידי בפטירתו, והיאך באמת רב מרי יקנה את הפיקדון שנמצא בביתו של רבא הרי אינו יורש, אמרו לאיסור גיורא שיודה שהכסף שלו שנמצא אצל רבא שייך לרב מרי, ורב מרי יקנה זאת מיידי בקניין אודייתא, ומספרת הגמק שאיסור גיורא הקנה באמת לרב מרי בנו את הפיקדון הנמצא בביתו של רבא בקניין אודייתא והקפיד רבא שגילו לאיסור גיורא רז זה שאפשר להקנות בקניין אודייתא.

תוס' (שם, בד"ה שכיב מרע), מוכיח ממעשה זה שמועיל קניין אודייתא בכל אדם, בין בשכיב מרע ובין בבריא, שאפי' שיודעים שהחפץ לא של המקבל אלא שייך לנותן, יכול המקבל לזכות ולקנות את החפץ בקניין אודייתא ע"י שמודים שהחפץ שלו.

ומבאר הקצות החושן שזה הביאור בדברי הכסף משנה, שמקור הרמב"ם שמועיל התחייבות בלבד שהמתחייב מודה שחייב הוא מקניין אודייתא, ומוסיף להביא הקצות החושן את דברי הרי"ף (שם, בדף סט' ע"ב בדפי הרי"ף), המביא שכתבו חכמי פרובנצ'א והריטב"א שאדם המחייב את עצמו בלשון הודאה כלומר שמודה שחייב לפלוני, מהני הודאתו להתחייב אפי' שיודעים שזה לא היה של המקבל מעיקרא, כלומר אפי' שלא היה חייב מעיקרא מדין קניין אודייתא.

האמרי בינה (בחור"מ דיני הלוואה סימן טו'), מביא את קושיות הש"ך (בסימן ס' ס"ק ו') שיש סתירה במחבר שבדין סובר שמועיל התחייבות שאדם יכול להתחייב לחברו אפי' ללא קניין, ובסימן ס' כותב "המתחייב דבר שלא בא לעולם מועיל, אך אם אמר הבו לי עדים שאני מתחייב לפלוני כך וכך והוא שקנה מידו", משמע בסימן ס' שמועיל התחייבות רק באופן שעושה קניין, ולכאור' בדין לא הצריכו קניין והסתפק המחבר בהתחייבות בלבד, ויותר מקשה שהדין שמביא המחבר בסימן ס' שצריך קניין במתחייב מול עדים מקורו הוא מבעל התרומות שחולק על הרמב"ם שסובר שמועיל התחייבות בלבד, והוא בעל התרומות סובר שצריך קניין, והיאך יכול המחבר לפסוק במקום אחד כרמב"ם ואחר כך לפסוק כבר פלוגתא בעל התרומות.

ודוחה הקצות החושן את קושיות הש"ך שלפי ביאור הכסף משנה שחילק בין חייב לפלוני מנה מועיל משום קניין אודייתא, ועצם אמריתו שמודה שחייב לפלוני הוא קניין ולעולם הרמב"ם לא חלק ואמר שלא צריך קניין אלא הוא סבר שהתחייבות גם צריכה קניין אלא הסתפק בקניין אודייתא, אך בסימן ס' האדם מתחייב לפלוני בפני עדים הוא לא מודה הוא מתחייב התחייבות חדשה, וא"כ אין לו אצת הקניין אודייתא לכך צריך קניין אחר.

ומעמיד הקצות החושן יסוד בדיני קניין אודייתא, שמה

שאומרים שמועיל קניין אודייתא הוא רק בפני עדים, אבל אם מודה רק בינו לבין עצמו בלא עדים ששומעים את הודאתו לא מועילה הודאתו ואינה נחשבת כקניין אודייתא, אפי' שבכל המקומות אנו אומרים שקניין לא צריך עדים ולכאור' קניין אודייתא הוא קניין ואמור להיכלל בכלל שקניין לא צריך עדים, שונה הוא קניין אודייתא שצריכים עדים בשעת עשיית הקניין. (וע"פ הרמב"ם שמועיל התחייבות בעדים בגלל אודייתא מזה שהביא הרמב"ם את האופן של עדים מוכרח קצות החושן שאודייתא מועיל אך ורק בעדים).

הנתיבות המפט (סימן ס"ק א') חולק על הקצות החושן וסובר שמועיל אודייתא אפי' בינו ובין עצמו ולא צריך שעדים ישמעו את הודאתו, ותוקף את הקצות החושן מניין לו דבר זה שיצטרכו עדים בקניין אודייתא.

האמרי בינה (דיני הלוואה סימן טו') מביא שהרבה משיגים על דברי הקצות החושן, שביאר את דברי הכסף משנה שמקור דברי הרמב"ם הוא מקניין אודייתא, והשיגו שהרמב"ם לא סבר בכלל שקניין אודייתא יועיל בבריא, כמו שמטיב להקשות האבן האזל (הלכות מכירה פרק יא' פרק טו') שאם הרמב"ם היה סובר מאודייתא היה צריך לכתוב שיש קניין אודייתא בבריא ומפני מה מביא את כל קניין אודייתא אך ורק בהלכות שכיב מרע, מוכרח שקניין אודייתא לא מועיל בבריא אלא רק בשכיב מרע.

מבאר האמרי בינה שיש שיטת מהר"י מיגאש שכותב שכל מי שכותב בשטר התחייב פלוני לפלוני כך וכך בתורת חיוב, השטר בטל שאין מטבע נעשה חליפין כלומר שאי אפשר להקנות התחייבות על ידי שטר שאינו יכול להיעשות חליפין, אך ממשיך המהר"י מיגש לבאר שמה שאמרו שמועיל הוא רק משום הודאה, אך אם היה בלשון הקנאה ולא לשון הודאה לא היה מועיל ההתחייבות, חזינן שיש שיטת המהר"י מיגאש שמועיל התחייבות על ידי קניין אודייתא.

נר זכרון

הגיליון לעילוי נשמת

איש היקר שבערבין, שהעמיד דורות של תלמידים בדרך ישראל סבא, אהוב על הבריות ומכבדן, השכים והעריב לבית הכנסת במס"נ וקבע עיתים לתורה.

הרה"ח ר' עקיבא אלעזר בן הרה"ח שמחה יעקב הלפגוט ז"ל
חוגתו מרת חיה ריבה בת הרה"ח יעקב אפרים פישל ע"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

להערות והארות, ולהצטרפות לרשימת התפוצה

ניתן לפנות למכון "בירורי תורה"

bt154154@gmail.com

נכתב ונערך ע"י י.פ.